

ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

імені Ю. Фельковича

На правах рукопису

ШВАБ ЛАРИСА ПЕТРІВНА

ОБ'ЄДНАВЧИЙ ПРОЦЕС В ПОЛЬСЬКОМУ РОБІТНИЧОМУ

РУСІ 1943 - 1948 РР.

07.00.03 - всесвітня історія

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата історичних наук

Чернівці - 1994

Л. Шваб Л. Фельковича
АН України

Дисертація
Робота в
університеті

00778800 (U)

Науковий керівник - доктор історичних наук,
професор Макар Ю. І.

Офіційні опоненти:

- доктор історичних наук, професор Теодорович І. М.
- кандидат історичних наук, доцент Стронський Г. Й.

Провідна організація: Львівський державний
університет ім. І. Франка

Захист відбудеться "23" вересня "1994 р.
о 10-ї годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради Д. 07. 01. 02 в Чернівецькому державному
університеті ім. Ю. Федьковича (274000 м. Чернівці
вул. Кафедральна, 2 (14 корпус)

З дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці Чернівецького державного університету (274000 м. Чернівці, вул. Л. Українки, 23)

Автореферат розіслано "18" серпня "1994 р.

Вчений секретар
спеціалізованої ради

Халоба І. В.

Актуальність досліджуваної теми визначається наступними чинниками: 1) відсутністю в українській історичній науці повної і чіткої картини політичних процесів в Польщі періоду становлення системи влади в 40-х рр. XX ст.; 2) потребою в'яснення змісту і форм взаємостосунків між Польською робітничою і Польською соціалістичною партіями, як визначальних у формуванні цілком нової, тоталітарної системи управління; 3) браком науково обгрунтованої масштабної програми українсько-польських стосунків, які знаходилися у прямій залежності від політичної кон'юктури.

Минуле десятиліття позначене глибокими суспільно-політичними змінами в державах Центральної та Південно-Східної Європи. 1989 рік увійшов до світової історії роком "осені народів", коли в Польщі, Угорщині, Східній Німеччині, Чехословаччині, Болгарії, Румунії і почасти в Югославії відбулися докорінні суспільні перетворення. За цей час змінилися не лише політичні та економічні концепції, але й інтелектуальні міркування.

Кризові явища, що охопили Польщу 80-х рр., поставили під сумнів ефективність діяльності Польської об'єднаної робітничої партії /ПОРП/, а також життєздатність усієї суспільно-політичної системи. ПОРП стала на захист "соціалістичних завойвань". За рішеннями VI, VII, VIII з'їздів керівництво партії ставило завдання переслідувати будь-які прояви, що суперечили "соціалістичній ідеології". Проте, як згодом зізнавав перший секретар ЦК ПОРП В. Ярузельський, заходи, що втілювала партія та уряд, не виправляли становище на краще [1].

Причини кризових явищ корінилися у подіях сорока річної давності. Переживши катастрофу втрати незалежності і 17 вересня 1939 р., дезорганізована і виснажена Польська держава, стала перед фактом формування нових тенденцій в польському робітничому русі, цілком залежних від зовнішнього впливу Ра-

1: Ярузельский В. Избранные произведения: февраль 1987 - июль 1988 г. - М.: Политиздат, 1988. - С. 5.

длянського Союзу. Започаткувавши створення Польської робітничої партії, наступниці Комуністичної партії Польщі, радянське керівництво створило нічне запліччя для контролю за подіями в окупованій Польщі. На ґрунті відношення до СРСР сформувалися політичні структури в державі - "лондонський" та, так званий, "демократичний табір". Останній представляла Польська робітничача партія, ліві напрямки Польської соціалістичної партії Стронніцтва людового та Стронніцтва народового. Основне політичне суперництво охопило ППР і ППС, які претендували на роль лідера у суспільстві.

Реалії часу сприяли утвердженню лідерства за польськими комуністами, які крім того з успіхом використали "моральне" право соціалістів репрезентувати прагнення польського народу звільнитися від "двох ворогів" - фашистської Німеччини та Радянського Союзу і ввести стосунки між ППР і ППС в русло співпраці під час окупації, "органічної єдності" в післявоєнний період та об'єднання в єдину партію з утвердженням комуністичної структури правління.

Ізольованість СРСР від зовнішнього світу, тоталітарний характер правління перешкождали з'ясувати справжні обставини об'єднавчого процесу в Польщі, які виявилися важливими не стільки з точки зору самого механізму об'єднання, скільки з точки зору методів формування усієї системи влади в Польщі.

Ідея відновлення державної незалежності Польщі найтісніше пов'язана з подібними проблемами в історії дослідження хоча б одного явища, яким є об'єднавчий процес в польському робітничому русі у 1943-1948 рр., повинен спричинитися до формування загальнонаступної наукової концепції українсько-польських стосунків на усіх рівнях, включаючи міждержавний.

Хронологічні рамки даного дослідження обумовлені його тематичною спрямованістю і охоплюють період від 1943 по 1948 рік від створення Робітничої партії польських соціалістів /РППС/, яка протягом усього періоду була об'єктом особливої уваги ППР і після об'єднання в "єдину ППС" стала учасником об'єднавчого процесу формування державних структур влади. 1948

рік, ознаменований утворенням ПОРП, а також завершенням основного етапу заходження тоталітарної структури правління на польський зразок.

Предметом дослідження є власне зв'язки між Польською робітничою і Польською соціалістичною партіями, як на міжпартійному, так і на державному рівні. Особлива увага приділяється їх змістовним характеристикам, еволюції принципів, на яких вони будувалися, формам реалізації, причинам коливань у ступені активності, зокрема у контексті змін міжнародної ситуації, що суттєво залежали від ходу воєнних дій на Східному фронті. Специфічний аспект предмету дослідження - структура, зміст і форма взаєностосунків між ППР і ППС у залежності від конкретних економічних і політичних проблем, з якими зіштовхувалася Польща в період окупації, а особливо в перші повоєнні роки.

Стан наукової розробки проблеми. Історіографія теми має свої наукові традиції й включає дослідження українських, російських й польських вчених, починаючи від 50-х рр. до сьогоднішнього дня. Українські історики-полоністи проявили цілком зрозумілий з точки зору часу, в якому вони працювали, інтерес до діяльності ППР в контексті "боротьби польського народу за соціалізм". До них належать: Л. О. Зашкільняк і Д. Кундюба, В. І. Клоков, Ю. І. Макара, П. Н. Калениченко [1].

Російська історіографія новітньої історії Польщі представлена цілим рядом монографій, які були виконані авторськи-

-
1. Зашкільняк Л. О. Досвід Великого Жовтня і зміцнення народно-демократичних перетворень у Польщі 1944-1974 рр. //Проблеми слов'янознавства. -1977. -Вип. 16. -С. 51-63; Кундюба И. Д. Советско-польские отношения (1939-1945 гг.) -К., 1963; Клоков В. И. Борьба народов славянских стран против фашистских поработителей (1939-1945 гг.) - К., 1961; Макара Ю. И. Историография революционных преобразований в Польше (1944-1949 гг.). -М., 1987; Калениченко П. Н. Польська прогресивна еміграція в СРСР в роки Другої світової війни. - К., 1957.

ми колективани. Наприклад, О. Я. Манусевич, П. М. Ольшанський, П. С. Парсаданова, С. Г. Поплавський стали авторами перших розділів колективної праці "Очерки истории Народной Польши" (М., 1965 г.), де фрагментарно оцінюються стосунки між ПНР і ППС. Їм властива тенденційність суджень, проте протягом багатьох років це було єдине наукове дослідження доступне радянському читачеві. Такого роду праці були виконані авторськими колективами під керівництвом І. І. Костюшка, О. Я. Манусевича, В. К. Волкова, В. Я. Сиполса та ін. [1].

Індивідуально над проблемами робітничого руху працюють: І. С. Яжборовська, М. І. Бухарін (вчені мають спільні праці), а також частково В. С. Парсаданова, А. Ф. Носкова [2].

Вчені вводять в науковий обіг велику кількість архівних джерел і матеріалів, проте об'єктивні обставини спонукали їх до спрощення трактувань складних політичних явищ.

На 60-ті рр. активна наукова діяльність в галузі історії Польщі воєнного і післявоєнного періодів розгорнули польські

-
1. Очерки истории советско-польских отношений, 1917-1977 / Редкол.: Костюшко И. И. (отв. ред.) и др. - М., 1976; Великий Октябрь и революции 40-х годов в странах Центральной и Юго-Восточной Европы; опыт сравнительного изучения социально-экономических преобразований в революционном процессе / Редкол.: Манусевич А. Я. и др. - Изд. 2-ое. - М.: Наука, 1982; СССР - страны народной демократии: становление отношений дружбы и сотрудничества 1944-1949 гг. / Редкол.: Волков В. К., Сиполс В. Я. и др. - М.: Наука, 1985 та ін.
  2. Яжборовская И. С. О характере и этапах революционного процесса в Польше в 1944-1948 годах // Вопросы истории. - 1973. - №12. - С. 67-77; Яжборовская И. С., Бухарин Н. И. Польское рабочее движение в борьбе за социализм: Исторические уроки. - М.: Наука, 1936; Парсаданова В. С. Формирование Национального фронта в Польше, 1944-1946 гг. - М.: Наука, 1972; Носкова А. Ф. Крестьянское политическое движение в Польше. Сентябрь 1939 - весна 1946 гг. - М.: Наука, 1987.

вчені Н. Коломеїчик, В. Гура, З. Козік та ін. [1]. Авторам властива тенденційність у висновках щодо ролі Польської Робітничої партії в новітній історії Польщі, що намагалася виправити наступне покоління вчених - Б. Димек, Е. Дмитрів, Я. Перкаль [2], а також польські історики-емігранти Р. Бучек, В. Побуг-Маліновський, В. Ламентович [3].

Окремо слід наголосити на доробку останніх років польського вченого А. Вербляна. Його праця "В. Гомулка - генеральний секретар ППР", що вийшла друком у 1988 р. заочоткувала етап нового підходу до розуміння процесів у Польщі в 40-х рр. Авторові властиві глибокі суб'єктивні роздуми щодо В. Гомулки, які він певною мірою переглянув в новому науковому дослідженні "Сталінізм в Польщі" (1991 р.).

Головна мета дисертації - дослідження причин, характеру і форми об'єднання робітничих партій в контексті суспільно-політичних перетворень у Польщі в 1943-1948 рр.

Основні завдання дисертації полягають в тому, щоб:

- по-перше, вивчити процес формування лівого соціалістичного напрямку в польському робітничому русі і його участь у

-
1. Kołomejczyk N. Spory wokół polskiej drogi do socjalizmu // Nowe drogi. - 1982. - №10. - S. 74-86; його ж: Kongress Zjednoczeniowy // Ideologia i polityka. - 1983. - №12. - S. 130-140; Góra W. Polska Ludowa 1944-1984. Zarys dziejów politycznych. - Lublin, 1986; Kozik Z. Kształtowanie Jedności // Nowe drogi. - 1983. - №11-12. - S. 63-80.
  2. Димек В. Зворот політичний 1948 р. (презамки, перебіг, результати). - Warszawa, 1989; Дмитрів Е. Білans отворчя. - Warszawa, 1992; Perkal Jakub A. Życie polityczne w Polsce 1944-1948. - Warszawa, 1983.
  3. Buczek R. Na przełomie dziejów. Polskie Stronnictwo Ludowe w latach 1945-1947. - Toronto, 1983; Pobog-Malinowski W. Najnowsza historia polityczna Polski 1864-1945. - T. 3. 1939-1945. - Londyn, 1960; Lamentowicz W. Legitymacja władzy politycznej w powojennej Polsce. - Warszawa, 1983.

формуванні державних структур влади крізь призму стосунків з Польською Робітничою партією;

- по-друге, критично проаналізувати форми і методи політичної боротьби польських комуністів перед виборами до Законодавчого сейму та місце в цій боротьбі Польського Стронництва ледового (ПСЛ);

- по-третє, дати якісну характеристику міжпартійним стосункам ПНР і ППС після ліквідації відкритої опозиції в особі ПСЛ;

- по-четверте, відтворити загальну картину державної монополізації життєвих сфер польського суспільства та форми об'єднання ПНР і ППС на цьому тлі.

Основну джерельну базу дисертації склали документи і матеріали, почерпнуті з польського Архіву нових актів, до складу якого входить Архів польської лівниці, в минулому Архів ЦК ПОРП. Науковий інтерес викликали документи і матеріали: ППС - протоколи конгресів, засідань Центрального виконавчого комітету та Гоовної ради; ПНР - протоколи I з'їзду партії, пленумів ЦК партії, декларації, заклики та ін.; протоколи спільних засідань ЦК ПНР і ЦК ППС.

Іншу групу джерел складають опубліковані документи і матеріали, що зберігаються в Бібліотеці Сейму Республіки Польща.

Серед них необхідно відзначити багатотомне видання "Архів робітничого руху", тритомник матеріалів ЦК ПНР, що вміщує резолюції, інструкції за 1944 - 1948 рр. [1].

Документи, вміщені в зазначених збірках, вимагають додаткового критичного аналізу.

До дисертації залучені спільні радянсько-польські пуб-

-
1. Archiwum Ruchu Robotniczego. - Warszawa: Książka i Wiedza. - T. 1, 1972; T. 2, 1973; T. 3, 1976; T. 4, 1977; T. 5, 1977; T. 6, 1981; T. 7, 1982; T. 8, 1983; T. 9, 1984; T. 10, 1986; T. 11, 1988; PPR. Rezolucje, odezwy, instrukcje i okólniki Komitetu Centralnego VIII, 1944. - XII, 1945. - Warszawa, 1959; Ibid. - I, 1945 - I, 1947. - 1961.

дікації. Це, перш за все, багатотомне видання документів і матеріалів з історії радянсько-польських стосунків. Безпосереднє відношення до теми мають 7 - 9 томи, що охоплюють період 1939-1949 рр. [1].

В широкому об'ємі використана польська преса різних напрямків. Проаналізовані матеріали видавництва: ППР - "Трибуна вольності", "Трибуна люду", ППС - "Робітник", "Барикада вольності", ПСЛ - "Газета людова", "Хлопські штандар" та ін.

Цінними для роботи над дослідженням були немуари різних політичних діячів Польщі. Нариклад, С. Швальбе, М. Спикальсько-го [2], а також емігрантських немуаристів С. Корбонського, К. Попеля, С. Миколайчика [3]. Автори, здебільшого, намагаються пояснити події з точки зору власних чи партійних інтересів, а це накладає на їх спогоди відбиток суб'єктивізму.

На захист виносяться такі положення:

1. Утворення в 1943 р. Робітничої партії польських соціалістів поклало початок якісним змінам в загальному польському робітничому русі.
2. Взаємостосунки між ППР і ППС, як необхідне явище, в період окупації і після визволення Польщі. Прояви незалежницьких тенденцій в ППС розглядаються як законні, але не визначальні для існування партії.
3. Важливу роль у стосунках між робітничими партіями відіграв загальний психологічний стан польського суспільства, а

-
1. Документи и материалы по истории советско-польских отношений. - М.: Наука, Т. 7. - 1939-1943 гг., 1973; Т. 8. - январь 1944 г. - декабрь 1945 г., 1974; Т. 9. - январь 1946 г. - декабрь 1949 г., 1976.
  2. Szwalbe S. Świadectwo czasu: wybór artykułów i przemówień z komentarzami autora. - Warszawa, 1988; Bpuchalski M. Początek walki. Fragmenty wspomnień. - Warszawa, 1983.
  3. Korboński S. W imieniu Kremla. - Paryż, 1956; Popiel K. Od Brześcia do "Polski". - Londyn, 1967; Mikołajczyk S. Polska zgwałcona. - Londyn, 1969.

також особисті і вузькопартійні інтереси, як членів ППР, так і членів ППС.

4. Мотиви об'єднання ППР і ППС.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що воно є чи не першою спробою всебічного вивчення різних аспектів об'єднувального процесу в робітничому русі Польщі, з залученням широкого кола архівних джерел і матеріалів, зокрема Польської соціалістичної партії. Донедавна вивчення даної проблеми зводилося до обґрунтування "прогресивної ролі ППР - славетної попередниці ПОРП - в будівництві народно-демократичного устрою Польщі" [1]. Особливість даного дослідження полягає в новаторському підході до поставленої проблеми: основна увага в ньому зосереджена на загальних тенденціях часу та методах діяльності ППР щодо політичних партнерів.

Практичне значення роботи полягає в тому, що матеріали і висновки дослідження можуть бути використані під час підготовки узагальнюючих праць з політичної історії Польщі новітнього періоду. А також, враховуючи, що період 1943-1948 рр. історії Польщі тісно пов'язаний з подіями цього ж часу на Західній Україні, то дана тематика може бути використана на стикові двох спеціальностей - всесвітньої історії та історії України. Матеріали дисертаційної роботи придатні для читання загальноісторичних та спеціальних курсів, проведення семінарських занять із студентами та аспірантами історичних факультетів.

Структура дисертації визначається метою і завданням даного дослідження, а також рівнем вивчення проблеми на даному етапі розвитку української полоністики. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, розділених на параграфи, заключення, глосімток, списку джерел та літератури.

-
1. Калениченко П. Н. Висвітлення української історіографією ролі Польської робітничої партії в будівництві соціалізму в Польщі // Питання новітньої та новітньої історії. - 1973. Вип. 16. - С. 114.

Апробація роботи. Дисертація обговорена на засіданні кафедри історії нового і новітнього часу Чернівецького державного університету ім. Д. Фельковича. Основні подороження дисертації відображені у чотирьох публікаціях і газетній статті, а також у виступак на обласній, республіканській та міжнародній конференціях: Обласна історико-краєзнавча наукова конференція "50 років возз'єднання Північної Буковини і Хотинського повіту Бесарабії з Радянською Україною у складі СРСР" (Чернівці, 1990 р.); X всеукраїнська славистична конференція "Духовне відродження слов'ян у контексті європейської та світової культури" (Чернівці, 1992р.); Міжнародна наукова конференція "Робітничий клас і національне питання" (Харків, 1991 р.).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі мотивується вибір теми дослідження, її актуальність, а також мета і завдання, вказується об'єкт дослідження, обґрунтовується теоретичне і практичне значення дисертації.

В першому розділі "Вплив динаміки політичних перетворень на розвиток польського робітничого руху у роки німецької окупації" розглядаються проблеми створення і діяльності Робітничої партії польських соціалістів (РПС), її відношення до ідеї "єдиного національного антифашистського фронту", висунутої Польською робітничою партією (ППР) і участь в її реалізації. Зародження комуністичної системи управління в ній Польської соціалістичної партії та Польського строуніцтва людого (ПСЛ).

Робітнича партія польських соціалістів веде свій початок від групи "Барикада Вольності", яка об'єднувала соціалістичну лівницю навколо Н. Карлицького та С. Дюбуа - духовного батька польських соціалістів, а також від кількох інших соціалістичних організацій, між іншими і групи відомого соціалістичного діяча, члена Польської соціал-демократичної партії у роки Першої світової війни, талановитого публіциста А. Прухніка. Від вересня 1941 р. організація виступила під назвою Польські соціалісти (ПС), а з квітня 1943 р. - Робітнича партія польських соціалістів, що краще відповідало її дуже зрадикалізо-

ваній програмі.

Теоретична програма РППС близька, а ймовірно, скопійована ними з "ленінської теорії соціалістичної революції", яку вони оцінювали як велике суспільне явище, не схоже на Хортневу революцію 1917 р. в Росії. Вона, на думку лівих соціалістів, була нічим іншим, як політичним переворотом, здійсненим обмеженим колом зацікавлених людей.

Програма РППС, затверджена на II з'їзді партії в квітні 1943 р., виявила суттєві розходження лівих соціалістів з "лондонським табором". У програмі партії зберігався традиційний антикомунізм та невизнання соціалістичного характеру Радянського Союзу. Таким чином, лідери РППС вважали, що покликані стати консолідуючим ядром усіх демократичних сил в боротьбі з окупантами. Ця ідея була втілена в теорії "третьої сили", скованої проти "англо-американського суперімперіалізму" та "імперіалізму Радянського Союзу", яку на з'їзді репрезентувала група на чолі з Т. Гловацьким, Я. Мулаком, С. Худобов. Вона становила переважну більшість.

"Більшість" стояла в опозиції до "меншості", так званої "єдиногофронтної" групи на чолі з Е. Осубкою-Моравським, С. Швальбе, Ф. Барановським. Е. Осубка-Моравський ознайомив з'їзд з проектом власної програми, першим пунктом якої було налагодження тісних контактів з ППР, з чим не погодилась більшість учасників з'їзду. Амбітні плани РППС стати провідною силою в антифашистській боротьбі, не мали під собою матеріальних основ, як то сильна бойова організація чи загальнонародна підтримка. Тому створена в липні 1944 р. Централізація демократичних, соціалістичних та синдикалістських партій на чолі з Центральним народним комітетом (ЦНК) не проводила самостійної політики.

Тим часом Польська робітничка партія вела широку антифашистську пропаганду. Заклик такого змісту пролунав ще у 1942 р., як тільки ППР заявила про своє існування і не мала військової організації. Партії "лондонського табору" небезпідставно звинувачували комуністів у безвідповідальності їх

дій. І все ж ефект від закликів розпочати диверсійні заходи проти окупантів був великий.

Так виникла ідея, закріплена пізніше в Маніфесті демократичних суспільно-політичних і військових організацій від 15 грудня 1943 р., створення "єдиного національного фронту" в боротьбі з гітлерівськими окупантами. "Національний фронт", на думку комуністів, мав об'єднати увесь польський народ без "зрадників" і "капітулянтів". Як виявилось пізніше "зрадниками" і "капітулянтами" були всі, хто не поділяв ідеології ППР і не сприяв перемозі Червоної армії на Східному фронті.

На початку 1943 р. комуністи намагалися домовитися про спільні дії з Делегатурою емігрантського уряду в країні. Але отримали категоричну відмову.

Більшість військових організацій, що визнавали емігрантський уряд, весною 1943 р. об'єдналися з Армією крайовою, що виникла раніше. Поза нею лишилися лише бойові осередки РПРС і ППР. Тому логічно, що ППР намагалася докласти усіх зусиль, щоб залучити спочатку "єдиnofронтову групу" Е. Осубки-Моравського, а пізніше всю РПРС до співпраці.

Переговори з "єдиnofронтовою групою" розпочалися у жовтні 1943 р. Звертаючись до ЦК РПРС, ЦК ППР запропонував підняти спільні зусилля у справі відновлення професійних спілок. Соціалістичне керівництво відмовилося офіційно, тобто через засоби масової інформації, заявити про співробітництво з ППР, що не відповідає інтересам останньої. Створення професійних спілок в умовах розрухи, дезорганізації суспільних стосунків не вирішувало жодних кардинальних питань окупованої держави, але для комуністичного керівництва було важливим прикрити свої прорадянські наміри видимістю співробітництва з РПРС, яку ніколи не звинувачували у антипольській діяльності, як це було у випадку з ППР.

Представники РПРС відхилили також пропозицію ППР, висловлену у листі від 16 грудня 1943 р., про створення спільними зусиллями Крайової ради народової (КРН) - "тимчасового підпільного парламенту".

На тлі відношення до КРН в рядах РППС відбувся розкол. У зв'язку з цим ЦК РППС звернувся до ЦК ППР з проханням розпочати переговори. ЦК ППР добре розумів значення політичних висновків ЦКЛ для КРН. Тому сприяв його включенню в "тимчасовий парламент".

Від моменту створення ПКНВ 21 липня 1944 р. формально діяло до виникнення двох протидежних таборів - "львівського" і "лондонського". Назва першого виникла після перенесення ЦК ЦПР на правий берег Вісли. В. Гомулка визнавав, що "львівський табір" не користувався підтримкою більшості польської громадськості.

1944 р. ознаменувався об'єднанням соціалістів в "єдину Польську соціалістичну партію" (XXV конгрес). Цей захід пройшов апробацію у московського керівництва.

Нове керівництво ППС рекрутувалося передусім з діячів середнього рівня, відданих ідеям "переходу від капіталізму до соціалізму", "Інтернаціональній єдності трудящих" тощо. За таких обставин поза групою Е. Осубки-Моравського провідну роль відігравали люди, які під час війни перебували в СРСР (С. Матушевський, Б. Дробнер, Ф. Мантель, Р. Обрончка). А це означало, що ППС була обмежена у проведенні самостійної політики.

XXVI конгрес (липень 1945 р.) виявив суперечності між "єдиною фронтовою групою" і групою прибічників самостійності ППС (Ю. Ціранкевич, Ф. Барановський, Г. Яблоцький, А. Рапацький). Цьому сприяли події і в міжнародному житті соціалістів.

За тодішніх обставин Соціалістична партія вважала за необхідне зблизитися з ППР. Соціалістами керувало переконання, на якому, до речі, постійно наголошували Е. Осубка-Моравський і С. Швальбе у розмовах з С. Миколайчиком, що найбільшою загрозою для Польщі є окупація її радянськими військами. Тому ППС, незалежно від розбіжностей з ППР, ні разу не похитувалася в бік протилежного блоку.

Для ППР ситуація ускладнилася з приїздом до Варшави С. Миколайчика, в минулому прем'єра лондонського уряду, під керівництвом якого утворилося Польське Стронніцтво Людове

(ПСЛ). Б'явилася загроза створення блоку ППС-ПСЛ. Тому комуністи були готові йти на поступки ППС (хоч і несуттєві), аби не допустити створення блоку. Подальший напрямок розвитку міжпартійних стосунків визначив і з'їзд ППР, який взяв курс на впровадження політики "твердої руки".

В другому розділі "Розвиток політичної ситуації в 1945-1947 рр." досліджуються проблеми передвиборної боротьби до Законодавчого сейму, загострення на цьому тлі стосунків ППР і ППС та ліквідація відкритої опозиції в особі ПСЛ.

Післявоєнна державно-адміністративна система Польщі знаходилася під контролем Польської робітничої партії. Польським громадянам загрожували арешти, ув'язнення, вивезення найбільш активних громадян в глибину Росії. Загалом же в суспільстві панували антирадянські настрої. Проте, з'являлися промарки населення, які через партійні структури реалізовували свої інтереси швидко і вигідно для себе. Вони й створювали підпличчя "народній владі".

В. Гомулка мав рацію, коли говорив, що комуністи легко завоювали владу. Завдання повоєнного періоду полягали в тому, щоб втримати і зміняти її. Тому в кінці 1945 р. ППР висунула концепцію створення "демократичного виборчого блоку" для виборів Законодавчого сейму, до складу якого входили б всі угруповання, що діяли легально і брали участь у тимчасовому уряді національної єдності (ТНЄ) - створення 28 червня 1945 р., до складу якого увійшли представники ППР, ППС, СЛ, СД.

Для польських комуністів було очевидним, що вільні вибори рівнозначні для них з втратою влади. За достовірними даними 80% польських громадян підтримували миколайчиківське ПСЛ. Існувало дві можливості розв'язання проблеми: або вибори у блоці за одним списком, до якого були б внесені кандидати від ПСЛ, і СП, або ліквідація опозиції.

З пропозицією у справі виборчого блоку виступила ППС. В грудні 1945 р. Центральний виконавчий комітет партії звернувся до ЦВК ПСЛ з проханням розпочати переговори у справі виборчого блоку і отримав відмову. С. Швальбе з цього приводу

заявив: "... ми беремо справу у свої руки" [1].

Оптимізм ППС був передчасний. Соціалісти, прийнявши пропозицію комуністів взяти участь у виборчому блоці, прирікли себе на другорядну роль у суспільстві. Ініціатива у цій справі тільки формально належала їм. Питання такої ваги вирішувало лише ЦК ППР спільно з ВКП(б).

Створення "єдиного виборчого блоку" мало на меті гарантувати ППР повну перемогу у виборах і подальший контроль над державними структурами влади. У цьому не лише ПСЛ, але й ППС суттєво відрізнялися від ППР. Соціалісти були готові прийняти умови блоку, вважаючи ситуацію, що склалася, безвихідною.

Розбурхана політична ситуація не сприяла проведенню виборів, тому ЦК ППР прийняв рішення про проведення референдуму влітку 1946 р. Польським громадянам пропонувалося відповісти на такі запитання: 1) чи підтримуєть вони створення однопартійного парламенту - сейму; 2) чи погоджуються з проведенням соціально-економічних реформ; 3) чи одобрюють возз'єднання північних і західних земель з Польшею.

Референдум відбувся 30 червня 1946 р. Сьогодні важко перевірити правдивість підсумків референдуму. Спостерігачі від ПСЛ повідомляли про те, що довірені особи ППР ліквідували бюлетені з негативною відповіддю на перше запитання, тобто висловлювали незгоду із зміною політичного правління в державі.

Масштаб підробок визначити важко, бо лядовці спіралися лише на свідчення очевидців. За офіційними ж даними позитивну відповідь на перше запитання дали 68,2% громадян, на друге - 77,3%, на третє - 91,4% громадян [2]. За даними ПСЛ на перше запитання негативну відповідь дали 83,3% голосуючих, на друге - 66%, на третє - 55% [3].

○ На ґрунті відношення до ПСЛ назрів глибокий конфлікт між ППР і ППС. Комуністи не могли змиритися не лише з тим, що со-

1. ALP. - 295/VII - 174. - К. 195-197

2. Głos Ludu. - 1946. - NN181-186

3. Buczek R. Na przełomie dziejów... - S. 190-191

ціалісти активно підтримують людовців, а й з тим, що вони розраховують на ПСЛ, як на силу, що здатна протидіяти "диктатурі пролетаріату". Керівництво ППС суть конфлікту пояснювало дещо по-іншому. Е. Осубка-Моравський і Ю. Циракевич говорили, що ППР веде відверту політику, спрямовану на поступову ліквідацію ППС.

Новий конфлікт розгорівся у жовтні 1946 р. Він стосувався діяльності передвиборної комісії, яка не працювала через застереження до багатьох питань з боку ППС. Стосунки налагодилися після переговорів у Кремлі. Керівництво обох партій звернулося до Й. Сталіна стати арбітром у суперечці. За його рекомендацією комуністи послабили тиск на ППС, аби за будь-яку ціну втримати соціалістів у виборчому блоці. 28 листопада 1946 р. керівники обох партій підписали угоду "про ідеологічне зближення партій до досягнення повної організаційної єдності". Ю. Циракевич, наприклад, вбачав у співпраці з комуністами умову для досягнення ладу в державі.

Вибори відбулися 19 січня 1947 р. За офіційними даними за блок проголосувало 60,1% громадян, за ПСЛ - 10,3% [1]. Із спогадів С. Миколайчика довідуємося, що за ПСЛ голосувало 60-70% громадян [2]. Документальних підтверджень таких заяв немає.

Достовірно одне - в результаті виборів ППС зайняла праве крило в урядовій коаліції і загострила стосунки з ППР.

В третьому розділі "Державна монополізація політичної системи Польщі. Завершальний етап об'єднувчого процесу в польському робітничому русі" розглядається дискусія між ППР і ППС щодо перспектив об'єднання партій, дається оцінка "право-націоналістичному ухилові" на основі аналізу матеріалів червневого, липневого, серпнево-вересневого (1947 р.) пленумів ЦК ППР.

Після "перемоги" у виборах до Законодавчого сейму комуністам важливо було визначити рівень суспільної підтримки

-
1. Sejm Ustawodawczy Rzeczypospolitej Polskiej (1947-1952). - Warszawa, 1977. - S. 35-36
  2. Миколайчук С. Polska zwańczona... - S. 237-238

влади і форми стосунків з ППС. До виборів ніхто в комуністичному середовищі не піднімав питання про причини, які спонукали ППС вступити у блок з комуністами. На квітневому (1947 р.) пленумі ЦК ППР звучало, що соціалісти погодилися співпрацювати з ППР, тому що ситуація в державі склалася таким чином, що підтримкою комуністів могла нехтувати лише "агентура", що працювала в інтересах ворожих держав. На пленумі не скрадали також, що ППС не могла відмовитися від "єдиного фронту" через контроль апаратом примусу політичного життя в Польщі.

Найбільш суттєві розбіжності між комуністами і соціалістами стосувалися питань побудови соціалізму. Я. Кохельда у двох статтях "Полеміка нового часу" і "До питання про соціалістичний гуманізм" обґрунтував теорію "соціалістичного гуманізму".

На теоретичні міркування, заяви соціалістів В. Гомулка відповів однозначно: "Мало чогось хотіти і прагнути, потрібно вміти втілити свої наміри у життя. Власне, тих засобів і не мають наші союзники з демократичного блоку, в тому числі ППС. Їх зосереджує у своїх руках лише марксистська партія, що стоїть на ґрунті класової боротьби" [1].

На 1947 р. ППР досягнула відчутної стабілізації влади. Майже всі сфери життя знаходилися під її контролем. Готувався широкий наступ на ідеологічну сферу. А, якщо, врахувати, що в рядах ППС об'єднувалося на 24,3% більше інтелігенції, ніж у ППР, то відкриття "третього ідеологічного фронту" було прямою загрозою для ППС.

Після розгону ПСЛ комуністам було вигідно бачити ППС у її "люблінському варіанті". Це не означало, що соціалісти не повинні були формувати власної політики. Якби ж ППР могла увести до своїх лав тих, хто належав до ППС, або нейтралізувати вплив суспільного прошарку, на який вона спиралася, то можливо її політика у стосунках з ППС теж була б іншою. Звідси

1. Цит. за: Kersten K. Narodziny systemu władzy. - Paryż: Instytut Literacki. - 1985. - S. 277-278

слідє твердження В. Гомулки, що справа організаційної єдності ППР і ППС посідає першочергове, великої ваги політичне значення.

Справа об'єднання з ППР в соціалістичному середовищі дискутувалася на всіх рівнях. Праве крило, яке представляв З. Жулавський не погоджувалося на будь-які спільні дії з комуністами. Центр, згуртований навколо Е. Осубки-Моравського, С. Швальбе, Б. Дробнера та ін., уявляв об'єднання довготривалим процесом. По суті справи, лише лівіця ППС (С. Матушевський, Ф. Барановський, А. Верблян) виступила за об'єднання, хоч також на умовах рівноправного партнерства.

Політична атмосфера змушувала супротивників об'єднання відступити. Вони боялися відступити відверто, а це створювало враження малочисельності і відірваності їх від загалу.

Широка дискусія з питань "організаційної єдності" відбулася на XXVII конгресі ППС, який проходив 14-17 грудня 1947 р. у Брочлаві. У програмових тезах, сформульованих Ю. Хохфельдом, перспективу робітничого руху він бачив в політично-організаційній єдності без гегемонії якоїсь однієї партії.

Для комуністів XXVII конгрес ППС став сигналом для посилення тиску на соціалістів. До середини березня вже наступного року керівництво ППР утримувалося від жорстких методів впливу на соціалістів. Далі тактика ППР різко змінилася. Вона почала вимагати здійснення персональних змін в керівництві ППС. Виявилось, що ППС, хоч і проголосила про свою ідеологічну і політичну самостійність, не могла протистояти натискові з боку ППР.

Остаточний поворот в бік об'єднання відбувся у березні 1948 р., коли генеральний секретар ЦК ППС Ю. Циранкевич на засіданні столичної ради партії від імені керівництва закликав всіх членів "свідомо і революційно" готуватися до об'єднання.

Різка зміна позиції соціалістів була викликана також кризою в ППР, розпочалася розправа над "право-націоналістичним ухилом в партії". В. Гомулку і його прихильників звинувачували

у помилковому розумінні традицій робітничого руху, особливо ролі в ньому ППС у боротьбі за незалежність Польської держави.

Розправа над В. Гомулкою проходила на трьох пленумах ЦК - червневому, липневому, серпнево-вересневому (1948 р.). Виникає запитання, чому справу так довго затягували? Очевидно тому, що хотіли здійснити масову психологічну атаку, яка розвіювала останні надії на сфєренізацію і демократизацію Польщі.

Обезвладнена, здезорованізована ППС обрала шлях конформізму. На засіданні Головної ради 18-22 вересня ППС засудила власні політичні традиції, як націоналістичні, антирадянські, уголовські.

15 грудня 1948 р. у Варшаві зібрався II з'їзд ППР і XXVIII конгрес ППС, які ухвалили резолюцію про об'єднання партій і утворення Польської об'єднаної робітничої партії.

В результаті порушень конституційних норм, плюралістичних традицій, етики міжпартійних стосунків, об'єднавчий процес в польському робітничому русі був зведений до механічної ліквідації політичних супротивників. В результаті чого за 1945 - 1948 рр. перестали існувати дві представницькі сили польського народу - ПСЛ і ППС.

В заключенні на основі вивчення архівних документів, матеріалів, дослідницьких робіт по темі дисертації зроблені наступні висновки:

1. Утворення Робітничої партії польських соціалістів започаткувало етап крайнє лівого спрямування соціалістичного руху в Польщі. Непослідовна, внутрішньо суперечлива позиція, лавірування між лівим і центром, позбавляли РППС суспільної підтримки, а її плани стати консолідуючим центром всіх демократичних сил, окрім комуністів, виявилися нездійсненими.

Тому ідея створення "єдиного національного фронту" в окупаційний період, висунута ППР, не вдалася, якщо не рахувати, що в другій половині 1944 р. її підтримали крайнє ліві соціалістичні організації.

Перебуваючи під контролем ППР і радянського керівництва об'єднана ППС втрачала найменші шанси проведення самостійної

політики.

2. Політичний простір діяльності ППС звузвився після виборів до Законодавчого сейму в 1947 р. Підтримавши "виборчий" блок з комуністами, соціалісти спільно з ППР ліквідували сліду реальну відкрити опозицію в особі Польського стронніцтва людового. Відмовившись укласти конкретні умови участі у виборчому блоці окремих партій, комуністи забезпечили собі право вільного трактування "демократичного табору". До нього могли приписувати колишніх польських фашистів, а соціалістів та лядовців звинувачувати у реакційності й сприянні окупантам.

3. Коливання керівництва ППС в бік компромісу з комуністами мають декілька причин: по-перше, реально оцінюючи внутрішню та зовнішню ситуації в Польщі, пересвідчили розуміли, що в наявній системі відсутні умови для політичного плюралізму; по-друге, приклад ПСД наочно показав, яким чином ліквідується опозиція до "народної влади"; по-третє, співробітництво з ППР було вигідне окремим особам з ППС, які уже на той час займали високі державні посади.

Власне тому переговори між ЦК ППР і ЦВК ППС 28 листопада 1946 р. закінчилися підписанням угоди про співробітництво. Однак уже протягом 1947 р. проявилися перші негативні наслідки, пов'язані з підписанням умови. Соціалістичний рух вступив в полосу протиріч між прихильниками та супротивниками об'єднання з ППР.

Слід врахувати, що протягом довгого часу ППС декларувала своє позитивне ставлення до ППР. Тому традиції періоду окупації залишилися домінуючими, незалежно від розвитку самостійницьких тенденцій в ППС.

4. Гарантом успішного завершення баталій між керівництвом робітничих партій, розпочатих з врахуванням наближення перспективи об'єднання партій, була внутрішня стабільність ППР, а також загальна психологічна розрядка в суспільстві, коли серед громадян поширювалося переконання в необхідності пристосування до нових умов.

ППС: з свого боку йшла на крайні поступки комуністам аби

Відтягнути термін об'єднання. Різка ж зміна політики ППС в березні 1947 р. була результатом наступних міркувань - швидке і добре організоване об'єднання дозволило б соціалістам: по-перше, здійснити об'єднання в найбільш сприятливих для неї умовах і максимальне зберегти традиції соціалістичної думки; по-друге, уникнути арештів і ув'язнень членів партії; і, по-третє, навіть якщо розглядати об'єднання ППР і ППС як капітуляцію останньої, то й в такому разі соціалістичне керівництво намагалося відшукати якомога м'якших форм цієї капітуляції.

Розправа з "право-націоналістичним ухилом" в ППР такою була причиною обрання ППС шляху конформізму. Партія не могла протистояти політичному, фізичному та моральному натискові комуністів. Об'єднавшись з ППР, вона практично перестала існувати.

Основні положення дисертаційного дослідження знайшли своє відображення в публікаціях:

1. Шваб Л. П. Переселення поляків і українців після Другої світової війни // 50 років возз'єднання Північної Буковини і Хотинського повіту Бессарабії з Радянською Україною у складі СРСР. - Тези доповідей та повідомлень обласної історико-краєзнавчої наукової конференції. - Чернівці, 1990. - С. 26-27.

2. Шваб Л. П. Вплив ВКП(б) і Комінтерну на формування комуністичної організації в Польщі під час Другої світової війни // X всеукраїнська славістична конференція "Духовне відродження слов'ян у контексті європейської та світової культури" /Тези доповідей/. - Чернівці, 1992. - С. 169-171.

3. Шваб Л. П. Проблеми відновлення національної незалежності в програмових документах польських робітничих партій під час Другої світової війни // Питання історії нового та новітнього часу. - (Збірник наукових статей). - Вип. 3. - Ч. 2. - Чернівці, 1994. - С. 164-173.

4. Шваб Л. П. Українсько-польські стосунки в контексті боротьби Польщі за незалежність у роки Другої світової

ВІЙНИ // До 50-річчя УПА на Волині. - (Збірник статей). - Луцьк.
1994. (виходить друком).

5. Шваб Л. П. Демонтаж повір'я //Радянська Волинь. -1991. -
1 січня. - С. 2.

Шваб Л. П.

Підписано до друку 01.08.94. Формат 60x84/16.

Тираж 120 пр. зам. №562.

Чернівецький ЦНТЕІ. Відділ поліграфії.

274000 м. Чернівці, вул. Університетська, 23.

AB 30.724

AB 30.724

1961 (1961)

1961 (1961)

1961 (1961)

1961 (1961)

1961 (1961)

1961 (1961)

1961 (1961)

1961 (1961)

1961 (1961)

1961 (1961)

1961 (1961)

1961 (1961)

1961 (1961)

1961 (1961)

1961 (1961)

1961 (1961)

1961 (1961)

1961 (1961)

1961 (1961)

1961 (1961)

1961 (1961)

1961 (1961)

1961 (1961)

1961 (1961)

1961 (1961)

1961 (1961)

1961 (1961)

1961 (1961)

1961 (1961)

1961 (1961)

1961 (1961)

1961 (1961)